

"14 MART TIP BAYRAMI" NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Mehmet Cemil Uğurlu*

Dünya'nın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu altı yüz yirmi üç yıllık tarihini, aşağıdaki dört dönemden geçerek tamamladı:

1. Kuruluş dönemi (1299-1453)
2. Genişleme dönemi (1453-1566)
3. Duraklama dönemi (1566-1683)
4. Gerileme ve çöküş dönemi (1683-1922)

(Dönem tarihleri, Osmanlı Beyliğinin bağımsızlığını ilan etmesi (1299), İstanbul'un fethi (1453), Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü (1566), Viyana'yı ikinci kez kuşatan Türk ordularının yenilgiye uğraması (1683), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatla hilâfetin ayrılmasına ve saltanatın kaldırılmasına karar vermesidir (1 Kasım 1922).)

İmparatorluğun gerilemesi ve çökmesi, askeri alanda büyük yenilgilerle çok çarpıcı biçimde görüldüğü için, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda bazı padişahlar ve devlet üst yöneticileri, orduya çağdaş anlamda subay yetiştirmek üzere askeri meslek okullarının kurulmasına önem verdiler. 1734 yılında Üsküdar'da "Hendesehane", 1773 yılında deniz subayı yetiştirmek üzere "Mühendishane-i Bahri Hümayun" (Denizcilik Okulu), 1795 yılında topçu subayı yetiştirmek amacıyla "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" (Topçu Okulu) ve yeni kurulan "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ordusuna askeri hekim yetiştirmek üzere Şehzadebaşı'nda "Cerrahane-i Âmire" ile 14 Mart 1827'de "Tıbhane-i Amire" ve kara subayı yetiştirmek amacıyla 1834 yılında Maçka Kışlası'nda "Mekteb-i Harbiye" (Harp Okulu) açıldı.

"Tıbhane-i Âmire" kısa adıyla "Tıbhane" olarak da isimlendirilmiştir.

Padişah Mahmut II (Adli mahlası ile bilindir) (1785-1839) (Padişahlığı: 1808-1839), 1826 yılında ayaklanan Yeniçeri Ocağı'ni, çok kan dökülmesi bahasına ortadan kaldırdı. Osmanlı tarihinde çok önem taşıyan bu hareket, "Vaka-i Hayriye" ("Hayırlı Olay anlamın-

dadır) olarak isimlendirilmiştir. Bunu takiben ilk batılaşma girişimi, Mahmut II'nin 14 Mart 1827 tarihinde "Tıbhane-i Âmire"yi ve savaşlar nedeniyle artan cerrah ihtiyacını karşılamak üzere Cerrahane-i Âmire (Cerrahane-i Mamure)'yi kurdurtmasıdır (3,11).

"Tıbhane" ve "Cerrahane", geleneksel medrese eğitim sistemini terkedemediğinden yani Batılı tıp öğretim sistemine geçmeyi başaramadığından, yeniden yapılanma gereksinimi ortaya çıktı.

Tıbhane-i Âmire (Tıbhane) ve Cerrahane-i Âmire (Cerrahane)'nin kurulmasında Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi (1774-1832) etkin rol oynadı (2,5). Medresede öğrenim gören hekim olan Mustafa Behçet Efendi, Farsça ve Arapçanın yanı sıra İngilizce, Almanca ve Fransızca'yı öğrenmişse de (5) gerek kendisi ve gerekse kardeşi hekim Abdullah Molla, eski tıp bilgilerine bağlı kaldıklarından, çağdaş Batı tıbbını ülkeye kazandıramadılar (1). Ünlü bilim tarihçimiz Dr. Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955), ünlü eseri "Osmanlı Türklerinde İlim"de, "Mustafa Behçet Efendi, bütün hayatı boyunca, **Hezar Esrar** adı altında eskilerin birtakım saçma sapan ilaçları, deneylerini toplamış ve kardeşi Abdullah Molla, bunları bine çıkarmaya çalışmıştır" diyor ve örneklendiriyor (1).

1836 yılında "Tıbhane (Tıphane-i Âmire)" ve "Cerrahane (Cerrahane-i Mamure)" birleştirilerek, "Mekteb-i Tıbbiye" (Tıp Okulu) adını aldı (2,3,11) ve Gülhane'deki Otlukçu Kışlası'na taşındı (Bu bina sonradan "Gülhane Hastanesi" olan binanın ön kısmıdır (11).

Okul, Batıdaki benzerlerine göre yeniden düzenlenerek ve "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" adını alarak 17 Şubat 1839 tarihinde Galatasaray'daki bir binada görkemli bir törenle hizmete açıldı (13). Açılış töreninde bizzat bulunan Sultan Mahmut II, ünlü söylevini okudu. Onun söylevinin bugünkü Türkçemize sadeleştirilmiş aşağıdadır:

* Emekli Prof. Dr., A.Ü. Tıp Fakültesi Deontoloji Ana Bilim Dalı

"Çocuklar,

Bu yüksek binaları Tıp Okulu şeklinde düzenleyerek, adını **Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane** koydum. Burada insan sağlığının hizmetine çalışacağından, bu okulu diğerlerine üstün tuttum. Tıp Fenni burada Fransızca öğrenilecektir. Ancak burada hatırlımdan bir soru geçecektir. Acaba bizim dilimizde yazılmış tıp kitapları yok mudur ki, yabancı dille öğrenimi üstün tutuyorsun diyeceğinizi bilirim. Bunu aynen benimserim ve size karşılık olarak şimdilik bazı sakıncalar ve zorlukların bulunduğunu hatırlatırım.

Her ne kadar hekimliğe ait pek çok kitap mevcut ise de önceleri Avrupalılar da bu kitapları almış, dillerine çevirmiş ve okutmuşlardır. Lâkin bu kitapların aslı Arapça yazılmış olup, uzun süreden beri İslam bilgileri tarafından okunup öğretilmekten vazgeçilmiş, ilim terimlerini bilenler de yavaş yavaş azalmış olduğundan, bu kitaplar bir yana atılmış, böylece bunları okuyup, dilimize çevirmek hem güçtür, hem de uzun zaman istemektedir.

Avrupalılar bu kitapları çevirmeye başladıkları sonra geçen yüzyıl tıp öğreniminde ilerlemeler, buluşlarla hekimlik bilgisine katkıda bulunmuşlardır.

Bu bakımdan elimizdeki kitaplar onlarınkine bakarak biraz eksik görünmektedir. Biz bu eksiklikleri tamamlamak için çalışmak istesek bile hemen Türkçeye çevrilmeleri imkansız olduğu gibi, böyle bir eğitim için en az on yıl Arapça öğrenmek ve beş - altı yıl da Tıp öğrenimi yapmak gerekir. Halbuki bizim bekleme-yektimiz olmadığı gibi, yurdumuzun ve ordularımızın büyük ihtiyacı olan hekimleri bir an önce yetiştirmek ve Türkçeye çevirerek tıp kitaplarını meydana getirmek zorundayız.

Size Fransızca okutmaktan maksadım Fransız dilini öğretmek değildir. Hekimlik fennini öğrenip, yavaş yavaş yurdumuzun her köşesine yaymaktır. Bu zatı (Sultan Mahmut II, konuşmasının burasında Muallim-i Evvel (Ordinaryüs Profesör) Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844)'ı eliyle göstermiştir (10).) sizin için özellikle getirttim. Avrupa'nın birinci sınıf hekimlerinden olup, gayet yetenekli ve bilgili bir kişidir. Kendisinden ve öteki hocalardan hekimlik öğrenin ve yavaş yavaş Türk dili üzerine bu ilmi yayın. Çünkü yabancı olarak ve tabip sıfatı ile birçok ne idüğü belirsiz kişilerin yurdumuzda yerleşmesinden, şurada burada şarlatanlık yapmalarından memnun değilim.

Allah'ın izni ile okulunuzu bitirerek diplomalarınızı aldıktan sonra büyük rütbelere erişeceğiniz kesin bir hakikat olduktan başka, okulda bulunduğunuz sürece, her çeşit ihtiyaçlarınızın en iyi bir biçimde temin edildiğini belirtmek isterim. Yiyeceklerinizde sıcak kebabtan, soğuk çileğe kadar vardır. Ötekiler de bunların benzerleridir. Sizlere bir üstünlük işareti olmak üzere, yaptırmış olduğum nişanlarınızı bu hafta içinde göndereceğim.

Hemen sizlere isteklerim gereğince Ulu Tanrı'dan başarılar dilerim. İstemek sizden, vermek bizden." (10).

Sultan Mahmut II'nin bu konuşması, ülkemizdeki tıp öğreniminin batılı anlamda modernleştirilmesinin zorunluluğunu açıklamaktadır. Bu modernleştirilmede, Viyana elçiliğimiz aracılığıyla Avusturya Joseph Akademisi'nden getirtilen Prof.Dr. Charles Ambroise Bernard'ın etkinliği büyük oldu. Tıp tarihçimiz Prof.Dr. Bedi Nuri Şehsuvaroğlu (1914-1977) onun hakkında şöyle diyor:

"Modern Tıbbiyemizin hakiki kurucusu olan Dr. Bernard, bir taraftan idari işlerle uğraştığı gibi, bir taraftan da **Emrazı Dahiliye** (İç Hastalıkları), **Seriyatı Dahiliye ve Hariciye** (İç Hastalıkları ve Genel Cerrahi Klinikleri) dersleri veriyor ve kitap yazıyordu. Kendisi aynı zamanda Avusturya Hastanesi (Avusturya Hasta-

nesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1919 yılında müttefiklerin eline geçmiş olup o zamandan beri "Pasteur Fransız Hastanesi" olarak kullanılmıştır (12).) Hekimi de olduğundan klinik derslerini hasta başında verdiği gibi, normal ve patolojik anatomi için de oradaki ölümlerden faydalanmıştır. Böylece Tıbbiyemizde ilk olarak disseksiyon ve otopsi yapılmaya başlanmıştır. 1842 yılında da mektebe bir klinik açılarak öğretim bakımından mühim ve nadir vak'alar yatırılmıştır" (11). Bu dönemde Fizikhane (fizik laboratuvarı), kimyahane, Kemikhane, nebatat (botanik) bahçesi ve zengin bir kütüphane de kurulmuştur (4,11,14).

Prof.Dr. C.A. Bernard, Sultan Mahmut II'nin haklı takdirini kazandığı gibi, onun 1839 yılında ölümü üzerine tahta geçen Sultan Abdülmecit (padişahlık dönemi 1839-1861)'in de takdirini kazandığından, "İftihar Nişanı" ile ödüllendirilmiştir (12).

Prof.Dr. C.A. Bernard, İstanbul'da bulunduğu süre içinde dört tane Fransızca tıp kitabı yayınladı; bunlar tıpta kullanılan bitkiler, Bursa kaplıcaları, hasta muayene yöntemleri ve farmakope (kodeks) üzerine yazılmış kitaplardır (12).

Abdülmecit'in tahta çıkışından dört ay sonra benimseyerek imzalayıp onayladığı "Hattı Hümayun", o tarihte Hariciye Nazırı olan Mustafa Reşit Paşa (Büyük Reşit Paşa da denir) 1800-1858) tarafından Gülhane meydanında Tanzimat'ı ilan etti (3 Kasım 1839). Bu olay, ülkemizdeki tıp öğretiminin modernizasyonu ile eş zamanlı olduğu için, tıp tarihimizde de büyük önem taşımaktadır. Böylece başlayan Tanzimat dönemi, Birinci Meşrutiyet'in ilanına (1876) dek sürdü. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı devletinin uyrukları arasında eşitlik kabul edildiğinden, 1841 yılından itibaren azınlıklar da Tıbbiye'ye alınmaya başlanmıştır (11). Fakat Museviler 1859 yılından itibaren alındılar (11).

Mezuniyet sonrası tıp eğitimine, Batı örneği gibi önem verilmiş, ilk defa 1844 (3) (bazı yayınlarda 1847 No.11) yılında Türk, Hıristiyan, Rum, Ermeni olmak üzere toplam dört yeni mezun hekim Viyana'ya gönderilmiştir (11). Bunların ve sonradan gönderilenlerin başarıları sonucudur ki 1847 yılından itibaren, "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane", Avrupalılarca fakülte sayılmıştır (11). Hekimlerimizin doktora sınavını vererek doktor ünvanı almaları da ilk olarak Galatasaray'daki yerleşim döneminde başlar. Hekimlerimizin yetiştirilmelerine, babası Sultan Mahmut II gibi büyük ilgi gösteren Sultan Abdülmecit, Galatasaray Tıbbiyesininin 26 Ağustos 1843 tarihindeki ilk mezuniyet töre-

ninde bulunmuş, yeni hekimlere başarı derecelerine göre albaylık, yarbaylık, binbaşılık ve yüzbaşılık rütbelerini vermiştir (3,11).

Prof.Dr. C.A. Bernard, ülkemizde tıp öğretiminin Batı sistemine göre yapılması sürecinde öncü, büyük bir etkinlikte bulundu. Onu, Prof.Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, "yönetim ve bilim alanlarındaki başarılı çalışmaları ile Askeri Tıbbiye'ye gerçekten bir fakülte kimliği kazandıran" hekim olarak nitelendiriyor (12).

23 Şubat 1808 Tarihinde Prag'da doğan, Avusturya uyruklu C.A. Bernard, otuz altı yıllık bir yaşam sonunda, 2 Kasım 1844 tarihinde İstanbul'da öldü (12). Ölüm nedenini henüz bilemediğimiz bu ünlü hekim, büyük bir matem içinde, İstanbul'daki Santa Maria İtalyan Katolik kilisesinin bahçesine gömüldü. Mezar taşında "Fondateur et remier directeur de L'Ecole Imperial de Medecine de Galata Serai" (Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanesi'nin Kurucusu ve İlk Müdürü) diye yazmaktadır.

Tıp öğretimimizin modernizasyonunda görev alan yabancı hekimlerden biri de Avusturyalı Dr. Sigmund Spitzer (1813-1895)'dir. 1841 tarihinden itibaren, "Tıbbiye-i Şahane" de ilk olarak ölü üzerinde anatomi dersi veren hekim Dr. S. Spitzer'dir (11). Prof.Dr. Bernard öğrencilerin anatomi derslerinden yeterince yararlanamadıklarını ileri sürerek, bir an evvel Avrupa'daki tıp okullarında olduğu gibi, bu derslerin ölü üzerinde yapılmasını istiyor ve kendisini bu konuda, okulun yöneticisi durumundaki hekimbaşı Abdullah Efendi de destekliyordu (8). Fakat disseksiyon için gerekli iznin ve ölümlerin sağlanması bir sorun olmaktaydı. Gerek medresede gerekse Veznecilerde açılan Tıphane'de anatomi dersleri, planlar ve şemalar üzerinde öğretiliyordu ve öğretmenler de disseksiyon yapmadan böyle yetiştirilmişlerdi (8). Planlar ve şemalar Avrupa'dan getirildiğinde öğretim dilinin Fransızca olması da zorunluluk kazanıyordu. Bu nedenle öğretim dili Fransızca idi (8).

Anatomideki buluşlar tıp evrimini büyük ölçüde sağlayagelmiştir. Bu ancak disseksiyon uygulanması ile olanaklıdır. Avrupa'da disseksiyona kilisenin karşı çıkması yüzyıllarca sürdü. Papa VII. Clement'in 1524 yılındaki izni ile disseksiyon resmen serbest bırakıldı (8). (Tarihte anatomi araştırmalarının ilk örnekleri Mısır, Mezopotomya, Hint, Çin ve daha sonra Grek uygarlığında görülmektedir. İnsan ve hayvan disseksiyonlarını yapan ilk Grek anatomistleri Alcmaeon (M.Ö.V. yüzyıl) ve Herophilus (M.Ö. 300 yılı)'dur. Avrupa'da disseksiyon çalışmaları on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında (1266-1275) başladı ve ölüm cezasına

çarpıtılan suçluların yani toplumdan dışlanan insanların cesetleri kullanıldı (8).)

Osmanlı İmparatorluğu disseksiyon için resmi izin 1841 yılında verildi ve çoğunlukla esir zencilerin cesetleri kullanıldı (8).

Askeri Tıbbiye'de modern anatomi öğretiminde büyük etkinlikte bulunan hekim Dr. S. Spitzer'dir. Prof.Dr. C.A. Bernard'ın açtığı sınavı kazanarak, 1839 yılında İstanbul'a gelen Spitzer (5), yetkin bir anatomisti. Galatasaray Tıbbiyesi'ndeki anatomi bölümünü geliştiren Dr. Spitzer, Prof.Dr. Bernard'ın ölümü üzerine, 1844 yılında muallim-i evvel (ordinaryüs profesör) olarak (11), tıbbiyemizin bilimsel yönetimiyle görevlendirildi. Sultan Abdülmecit'in ağır bir hastalığını başarıyla tedavi etmesi üzerine 1845 yılında saray hekimi atandı (5). Saray entrikalarından bıkarak Avusturya'ya dönmek istediğinde, Sultan Abdülmecit, onu Viyana Sefaretimizin müsteşarlığına 1850 yılında atadı (5).

1857 yılında padişah Abdülmecit hastalanınca, İstanbul'a gelen Dr. Spitzer, onu tedavisini başardı ve Napoli şehbenderimiz olarak atandı. Abdülmecit'in ölümü üzerine (1861) Dr. Spitzer, Osmanlı İmparatorluğu hizmetinden çıktı ve yaşamını Avrupa'da sürdürdü (5).

Askeri Tıbbiyemizin modernleştirilmesi döneminde Prof.Dr. C.A. Bernard ile birlikte görev alan bir başka hekim de Jacques Neuner ile eczacı Antoine Hoffmann'dır (12). Dr. J. Neuner'e, saray hekimliği, karantina meclisi üyeliği, Galatasaray tıbbiyesinde öğretmenlik görevlerinde bulundu (12).

Öğretim programı ve süresi Tıbbiye'den farklı olarak, 1839 yılında açılan Eczacılık sınıfı (12) öğretiminde A. Hoffman görev aldı.

1849 yılı birkaç bakımdan önem taşımaktadır. Ülkemizin ilk tıp dergisi, "Vekayi-i Tıbbiye" adıyla "Mekteb-i Tıbbiye'nin basım evinde basıldı. Türkçe ve Fransızca olarak iki nüsha halinde ve zengin bir içerikle yayınlanan dergi, Avrupa tıp literatürünü, nadir olguları, ilginç gözlemleri, sağlık yönetmenliklerini, haberleri ihtiva ettiğinden büyük ilgi topladı (9).

1849 Yılı okulun tarihinde önemli kılan bir başka olay da Galatasaray'daki binanın büyük bir yangınla kullanılmaz hale gelmesi, öğretim araçlarının, kitapların ve resmi belgelerin yok olmasıdır (11).

Sonraki yıllarda okul, birçok kez yer değiştirmek zorunda kaldı ve tıp öğretiminde bir takım yenilikler de gerçekleştirildi. Tıp Fakültemizde Batılı anlamda en kapsamlı modernizasyon, 1933 yılındaki Üniversite Reformu ile gerçekleştirildi. Aynı bir yazının konusu

olabilecek önem ve kapsamdaki bu olaylara, burada sadece değinmekle yetiniyoruz.

Bir toplumsal hekimlik önderi olan Prof.Dr. Nusret Fişek (1914-1990) 14 Mart 1827 tarihi hakkında şöyle diyor: "Bugünü bir okulun kuruluş günü olarak değil, çağdaşlaşma tutkumuzun gerçekleşmesi için atılan bir adım olarak kutluyoruz" (7). Prof.Dr. N. Fişek, "14 Mart Tıp Bayramı"nın 1935 yılında Tıp Talebe Cemiyetinin öncülüğünde kutlandığını yazıyor (6). O tarihte İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi üçüncü sınıfı öğrencisi olan Nusret Fişek, çıkardıkları kitapçıkta 14 Mart'ın Tıbbiyeliler Günü olarak seçiliş nedeninin şöyle açıkladığını yazıyor:

"Tıbbiyeliler gününü, bu yıl öteden beri yapıldığı gibi 'Bursa Darüşifası'nın açılış tarihinden almıyoruz. Çünkü bunu, bu günkü 'Tıp Fakültesi'nin esası diye kabul edemeyeceğimiz gibi. 'Türk tababetinin en eski eseri' diye de hiçbir zaman düşünemeyiz.' Bursa Darüşifası'nın doğuş yılı, ondan evvel açılanların yanında çok yeni kalır. Bu itibarla tıbbiyeliler bayramını 12 Mayıs gibi itibari bir günde değil, ilk defa asri esaslar dairesinde, gittikçe olgunlaşan ve bir yüzyılda çok değerli insanlar yetiştirmiş olan onurlu tıbbiyemizin, garpli esaslar ile açıldığı 1827 yılı 14 Mart'ında, açılış gününde kutlamaya karar verdik." (6). (Tıp tarihçisi Prof.Dr. Arslan Terzioğlu, Tıp Bayramı ilk defa 14 Mart 1919 tarihinde kutlandığını ve 14 Mart 1937 tarihinde itibaren gelenekleştirildiğini yazıyor (13).)

Prof.Dr. N. Fişek yazısını şöyle sürdürmektedir:

"Öğrenci derneğinin başlattığı bu eylem yıllar boyu aksatılmadan sürdü. İstanbul'dan ülkenin dört bir yanına yayılan genç hekimler bu geleneği sürdürdüler ve 14 Mart günü sade öğrencilerin değil, tüm hekimlerin bayramı, 'Tıp Bayramı' oldu".

Bayramımızın temelinde çağdaş tıp ile uyum sağlama yatar. Çağdaşlık dinamik bir kavramdır" (6).

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, 1935 yılındaki tıp öğrencilerimiz, Batı tıp eğitiminin ülkemizde "Tıbhane-i Âmire"nin kuruluşu (14 Mart 1827) ile başladığını kabul etmekteydiler. Oysa çağdaş Batı tıp eğitimine geçişimiz Galatasaray'da "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane"nin açılışı (17 Şubat 1839) ile gerçekleşti. (13) Bu tarihsel gerçek, birçok tıp tarihçilerimiz tarafından belirtilmiş olmakla birlikte, kanımızca yeni bir tarih saptanmasına yönelmekten ziyade temel anlamını unutmamak önemlidir. Yaklaşık altmış yıldan beri ülkemizde kutlanan "14 Mart günü", tıp ortamımızda "Tıbbiyeliler Günü", "Tıbbiyeliler Bayramı", "Tıp Bayramı", "Türkiye'de Tıp

Eğitimi Günü" ya da "Tıp Öğretimi Günü" gibi değişik isimlendirmelerle anılsa da, temel anlamını tıptaki çağdaşlaşma sürecimizde, tıp eğitimimizin ve sağlık

sorunlarımızın bilimin ışığında bir kez daha eleştirilmesinde ve halkımız yararına çözümlerin üretilmesinde bulur.

KAYNAKLAR

1. Adıvar AA. Osmanlı Türklerinde İlim. Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaacılık, İstanbul 1970; 195-6.
2. Altıntaş A. Tıbhane-i Âmire ve 14 Mart Tıp Bayramı. Tarih ve Toplum, Eylül 1993; 20(117); 173-84.
3. Arda B. Galatasaray Tıbbiyesi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1989; 42(4) 671-80.
4. Arda B. 14 Mart'ta Ne Olmuştu? Sağlık ve Toplum, Nisan 1990; 2:78.
5. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 3 ve 21 Ciltler. Milliyet Gazetecilik A.Ş. İstanbul, 1986; 1455, 1553, 10759.
6. Fişek N. Ondört Mart. Türk Tabip Odası Bülteni. Şubat 1987; 2:3.
7. Fişek N. Bizden Size. (Nusret Fişek ve Hekimlik. Türk Tabipleri Birliği yayını. Tisamat Basım Sanayii, Ankara 1991; s. 109). Türk Tabipler Birliği Haber Bülteni, 1986; 9.
8. Kâhya Esin. Bizde disseksiyon ne zaman ve nasıl başladı? Belleten, Ekim 1979, cilt XLIII (172): 739-59.
9. Nasuhioğlu İ. Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış. Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayını No.9. İkinci Baskı. Ayyıldız Matbaası A.Ş. Ankara 1975; 131.
10. Öztekin İbrahim: Bir 14 Mart Günü. Dirim, Mart-Nisan 1992; 3-4:146-9.
11. Şehsuvaroğlu Bedi N. Türk İstanbul'da Tıp Öğretimimizin 500. Yıldönümü. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü yayını. No 62. Fen Fakültesi Matbaası, İstanbul 1971; 37-56.
12. Şehsuvaroğlu Bedi N. Muallim-i Evvel (Ordinaryüs Profesör) Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844). Türk İstanbul'da Tıp Öğretiminin 500. Yıldönümü. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını No. 62. Fen Fakültesi Matbaası, İstanbul 1971; s. 63-8.
13. Terzioğlu A. Türk İsam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa'da Tıbbî Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılaşmasına. Hipokrat Basım Yayın Organizasyon. İstanbul 1992; 24,32.
14. Ünver AS. Tıp Tarihi. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 190. Ahmet İhsan Basımevi. İstanbul 1943, 178.